

Білоус О. С.

Криворізький державний педагогічний університет

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

Одним із пріоритетних напрямків розвитку освіти України у ХХІ ст. є особистісна орієнтація освіти, яка спрямована на формування у дітей особистісних рис громадянина країни, розвиненої духовності на основі успадкування найцінніших надбань вітчизняної культури, духовної спадщини українського народу.

Особистісно-орієнтоване навчання передбачає, перш за все, формування в учнів основ особистісної культури, яка базується на загальнолюдських та національних цінностях українського народу, його традиціях, духовності.

Проблема формування морально-естетичного аспекту особистості одержала теоретичне обґрунтування в роботах філософів (О. М. Арнольдова, М. М. Бахтіна, І. А. Зазюна, М. С. Кагана, В. К. Скатерщикова, П. М. Столовича та ін.); психологів (Л. С. Виготського, Г. Л. Ермаша, О. Г. Костюка, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубинштейна, Б. М. Теплова, П. Я. Якобсона та ін.); педагогів (В. Г. Бутенка, М. А. Верба, Н. С. Вітківської, С. Г. Мельничука, Б. М. Неменського, Г. М. Падалки, Г. П. Шевченко та ін.).

Е роботах філософів обґрунтувалася роль мистецтва в духовному житті суспільства й особистості, засоби впливу його на духовно-моральне становлення особистості, її самопочуття та настроїв. Психологи в своїх роботах намагалися розкрити механізм впливу мистецтва на внутрішній світ особистості, її стан, цінності

орієнтації й установки. Педагоги прагнули знайти ефективні засоби впливу етики та естетики на особистість, визначити шляхи, зміст, форми та методи морально-естетичного виховання учасників різних вікових груп.

В умовах становлення української державності проблема духовно-морального становлення особистості набуває особливу актуальність. Сучасних вчених все більше привертає проблема використання народної творчості в морально-естетичному вихованні школярів.

Серед комплексу засобів морально-естетичного виховання особливе місце сьогодні займає фольклор. І це не випадково. Повернення до народних витоків традицій, творчості є характерною ознакою духовної культури сучасного суспільства. Дух "народного", "національного" наповнює сьогодні всі сфери суспільного життя.

Художній дух нації втілений у народній творчості, яка складалася віками на основі художніх традицій багатьох поколінь. У жанрах народної творчості знайшли глибоке і багатогранне відображення історія, звичаї, традиції народу, а також багатий внутрішній світ людини.

Самобутнім пластом народної творчості виділяється музичний фольклор, який увійшов як складова частина у шкільний предмет "Музика". Значущість фольклору в духовному становленні дитини зазначали багато відомих вітчизняних педагогів, музикантів.

Визначаючи шляхи та засоби морального виховання дитини, особливу роль відводив народній пісні К. Д. Ушинський. На його думку, народ у творчості "... виражає свої переконання про те, якою повинна бути людина за його розумінням. Він прикрашає цю ідеальну людину усіма кращими якостями душі своєї" [7, с. 122] "Як емоційно-цінний і динамічно звучний, багатий ... матеріал, народна

пісня повинна увійти у загальну музичну свідомість, але увійти як непосредньо живе, хвилююче і вільним відчуттям хвилююче явище”, – писав Б. В. Асаф'єв [1, с. 54].

Говорячи про важливість надання народній творчості можливості грати суттєву роль у вихованні дітей, Б. Л. Яворський виділяв інтонацію народної пісні як першооснову. Краса, душевність народного мелосу, на його думку, може затронуті найтонші почуття людини. У своїй педагогічній діяльності на основі використання синтетичного методу, який об'єднує жанри танців, пісні та театралізованої дії, Б. Л. Яворський показав можливості народної творчості у вихованні морально-естетичних якостей школярів [3, с. 70].

“Тільки пісня може розкрити красу душі народу, – писав В. О. Сухомлинський. – Мелодія та слово пісні – це могутня виховна сила” [6, с.74].

Особливістю педагогічної концепції Д. Б. Кабалевського є повному розкриті суспільна функція музичного мистецтва, яке розглядається вченим, як основа музичної культури народу. “Пізнаючи музику, пізнавати життя”, – так сформулював Д. Б. Кабалевський “надзавдання” музичного виховання, і в її вирішенні велику роль надавав народній творчості, вбачаючи в ній невичерпні пізнавальні та виховні можливості. Поряд з кращими взірцями світової та вітчизняної музичної культури він ввів у шкільну програму велику кількість творів народної творчості.

Принцип тематизму, який відрізняє програму Д. Б. Кабалевського від попередніх, має яскраво виражену морально-естетичну спрямованість. На прикладах народних пісень учні вчаться сприймати емоційно-образний стрій музики, співпереживати втіленим художнім образам, пізнавати їх моральний зміст.

Із усього музичного матеріалу, з яким учні знайомляться на уроках музики, найдоступнішим і зрозумілим є пісенний жанр, який впливає, перш за все, на морально-естетичне становлення особистості школяра. Пісня дає можливість своєрідного сприйняття-пізнання життя через специфічні засоби – слово та музику. Текст пісні допомагає усвідомити її зміст. А музика, шляхом її емоційного переживання, дозволяє відчутти те, що передає поетичний образ. Видатний музикант О. М. Пазовський писав: “Слово в пісні не тільки підкоряється музиці і, збагатившись нею саме стає музикою, але й, в свою чергу, наділяє музику мовними психологічними інтонаціями і барвами, зігріває її теплом живого подиху людини” [5, с. 179].

Народна пісня – джерело народної мудрості, в якому збережено уяву народу, що складалася віками про прекрасне і потворне, про добро і зло, про честь і безчестя. У процесі залучення до цієї духовної скарбниці, впитування її народних інтонацій, дитина, пропускаючи їх через призму власних музичних переживань, засвоює глибокий моральний зміст та мудрість народних пісень.

Педагогічною наукою встановлено, що основа всебічного розвитку учня закладається з самого раннього дитинства, в процесі визрівання її духовних та фізичних сил. Саме тому дуже важливо починати вивчення народних пісень у молодшому шкільному віці, коли у дітей складається певне відношення до мистецтва, розуміння його ролі у житті людини.

У новій програмі “Музика”, розробленій колективом авторів під керівництвом доктора педагогічних наук, професора О. Я. Ростовського реалізована концепція музичного виховання учнів на основі української національної культури, сутність якої полягає у ставленні до музичного фольклору як невід’ємної частини духовного життя народу; у визнанні провідної ролі фольклору в музичному

навчанні і вихованні дітей; у зверненні до народної музичної творчості крізь призму життєвих зв'язків з духовним, матеріальним та практичним світом людини; у розгляді українського музичного фольклору в діалектичній єдності з фольклором інших народів; у вивченні професійної музики крізь призму її фольклорних джерел; у розкритті естетичного змісту народної музики на основі осягнення школярами сутності та особливостей музичного мистецтва [4]

Аналіз нової шкільної програми "Музика" дозволяє відзначити, що репертуар уроків музики початкової школи представлений народнопісенними жанрами: колисковими, календарно-обрядовими, історичними, трудовими, жартівливими. Так, наприклад, знайомлячись з колисковою піснею "Ой ходить сон", діти емоційно переживають спокійний, добрий, лагідний "як мама" характер пісні. У далекі часи вважалося, що "магічна сила" материнської пісні збереже дитину від зла та нещастя. Виконуючи обрядові пісні зимового циклу – колядки, щедрівки ("До святого Миколая") – діти вітають старших, бажають їм доброго здоров'я, миру, добрих родинних стосунків.

В історичних піснях ("Гей, та на горі, Січ іде") прославляється подвиг та мужність народних героїв. Виконуючи ці пісні, діти відчують себе причетними до тих далеких історичних подій. На цьому пісенному матеріалі з'являється можливість формувати більш складні моральні уявлення – про героїзм, патріотизм, мужність.

У цілому репертуар народнопісенної творчості в шкільній програмі "Музика" представлений досить повно. Однак, на наш погляд, його значно збагатило б широке використання немусичних жанрів фольклору, а саме: народних загадок, прислів'їв, скоромовок, лічилок, ігор, казок. Ці жанри усної народної творчості поряд з музичними жанрами можна використати на уроках як комплексний засіб музично-

естетичного виховання учнів.

Таким чином, вивчення на уроках музики народної творчості в усьому багатстві її жанрів, дозволить формувати у молодших школярів найкращі якості українського менталітету – доброту, щирість, людяність, любов до людей.

Сам по собі фольклор нейтральний. Він перетворюється у виховний засіб, якщо вчитель забезпечує духовно-моральну атмосферу уроку, використовує особистісно-орієнтовану методику та технологію навчання. Навчання народно-пісенній творчості подається як парадигма розвитку морально-естетичних якостей школярів. Оволодіння пісенним фольклором повинно стимулювати пізнання власних можливостей та здібностей, усвідомлення перспективи служіння вітчизні, бачення в цьому служінні радості та смислу життєдіяльності людини. І, якщо знайомлячись з пісенною творчістю народу, учень оволодіває культурою спілкування, формує інтерес до власної особистості, вчиться бути в центрі уваги, розвиває фантазію, уяву, тобто вчиться бути індивідуальністю, особистістю.

Навчання музиці повинно будуватися з урахуванням того, що зовнішнє діє тільки за допомогою внутрішніх умов, заломлюючись в суб'єктивній реальності школяра. Суб'єктивна реальність – це реальність, побудована людиною всередині себе, в його сприйнятті, з його цілями, відношеннями, потребами, прагненнями, з його уявленнями про життя, оточуючий світ. Цю реальність важливо враховувати при організації учбового процесу, надаючи перевагу ситуаціям, в яких школяр міг активно діяти. Позиція активного учасника уроку позитивно впливає на формування його морально-естетичного вигляду, розвиток моральних та естетичних якостей особистості. Особистісно-орієнтоване навчання фольклору стимулює

саморозвиток дитини потребу в самоствердженні, розвиток її емоційно-моральної сфери і становлення громадянського "Я".

Література:

1. Асафьев Б. В. Музыка в современной образовательной школе / Из истории музыкального воспитания. – М.: Просвещение, 1990.
2. Кабалевский Д. Б. Педагогические размышления / Избранные статьи и доклады. – М.: Педагогика, 1986.
3. Морозова С. Н. Основные направления и приемы развития детского творчества в педагогической деятельности Б. Л. Яворского и его учеников/ Из истории музыкального воспитания. – М.: Просвещение, 1990.
4. Музыка. Програми та поурочні методичні розробки для загальноосвітніх шкіл – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001
5. Пазовский О. М. Записки дирижера – М.: Сов. композитор, 1968.
6. Сухомлинский В. А. Избранные произведения. – К.: Радянська школа, 1977.
7. Ушинский К. Д. Педагогическая поездка по Швейцарии / Соч. в 11-ти тт. – М.- Л., 1948 – 1952. – т.3.

В статье раскрывается значение фольклора как средства нравственно-эстетического становления личности школьника. Выводы автора основываются на мнении видных педагогов, музыкантов. Анализируется школьная программа по музыке, даются рекомендации относительно расширения используемого репертуара народного музыкального творчества в практике средней школы за счет введения материала устного народного творчества.

The article deals with the meaning of folklore as the means of a moral-

aesthetic making of a pupil's personality. The author's conclusions are based on the opinions of famous pedagogues and musicians. The curriculum in Music analysis, the recommendations concerning the broadening of a used repertoire of a folk music creative work in the practice of a compulsory school at the expense of introduction of the material of an folk creative work are given.